

A magyar könyv tizenöt éve

KERESZTURY DEZSŐ

A magyar könyv ünnepi kiállítását az idén is a Nemzeti Múzeum dísztermében rendezték meg. A rendezőknek most is reménytelen feladat megoldására kellett vállalkozniuk. A díszterem fővárosunk egyik legszebb, klasszikus mértéktartásával is igen erőteljesen érvényesülő, finom hangsúlyaival is uralkodó stílusú építménye. Nem kiállítások céljára készült, főként nem olyan kiállítások otthonául, amelyek a dolog természete szerint modern, a színek és formák beszédes tarkaságával és lengeségével ható tálalást kívánnak — olyasmit tehát, ami szöges ellentétben van a klasszicizmus zárkózott, szigorú szimmetriára alapozott s tartózkodó pompával érvényesülő stílusával. A feladat megoldását mégis meg kellett kísérelni. Azért is, mert alkalmasabb kiállítási helyiséggel nem igen rendelkezünk, de még inkább azért, mert a bemutatásra kerülő tárgy jelentősége megkívánja, hogy méltó helyen és megfelelő külsőségek között jelenjék meg. Az anyag tudniillik, amelyről szó van, nem méltatlan a csarnokhoz, amelyben történelmünknek olyan eseményei játszódtak le, mint 1848 alkotmányozó országgyűlése. Vitathatatlan, hogy annak a forradalmi erejű változásnak, amely az elmúlt másfél évtizedben alapjait átformálta egész műveltségünket is, igen jelentős és mindenki figyelmére méltán számot tartó eredményei közé tartoznak azok, amelyek a magyar könyv világában jöttek létre. A magyar könyv ügyét szolgáló országos kiállítások legnagyobb részét az elmúlt másfél évtized folyamán ezért is Nemzeti Múzeumunkban — nemzeti könyvtárunknak, az Országos Széchényi Könyvtárnak is otthonában — rendezték meg.

Az eddigi megoldásokat két közös vonás jellemezte. Először: a magyar könyv világának mindegyik csupán egy-egy részletét emelte ki. Az Országos Széchényi Könyvtár százötven éves fennállása alkalmából 1952-ben rendezett *Mátyás király könyvtárától a 3000-ik népkönyvtárig* című kiállítás főként könyvtörténeti és könyvtárügyi áttekintést adott; a *Rákóczi*-kor irodalmának, a *Jókai*, *Balassi*, *Csokonai* emlékének szentelt kiállítások egy-egy tárgyilag zárt körre határolták anyagukat, a könyvkiállítások pedig könyvtermelésünk eredményeit kívánták bemutatni. Másodsor: mindezeknek a kiállításoknak rendezői valamiféle — monumentálisabb, vagy tartózkodóbb, de a terem építészeti elemeit mindenképpen eltakaró, háttérbe szorító, semlegesítő — beépítéssel éltek: vendégfalakat alkalmaztak, neoncsöveket szereltek be, hatalmas dekorációkkal igyekeztek új miliőt teremteni a klasszicizáló, szigorú

stílusú s a sok mesterséges fényt kívánó könyvanyag számára nem is eléggé világos csarnokban.

Az effajta beépítések nem voltak túlságosan szerencsések. Vagy nagyonis kiforgatták a dísztermet a maga szép egyensúlyából s az árumintavásárok szükségképpen vásári hangulatával töltötték meg a Múzeum épületét, vagy túlságosan kicsinyre szorították össze a rendelkezésre álló teret s olyan benyomást keltettek, mintha valaki sátrat verne ebédlője közepére. A szükségmegoldásoknak effajta visszásságaihoz járult az a körülmény is, hogy kiállítási gyakorlatunk csak fokozatosan tudta kialakítani a tartalmi összefüggéseket hangsúlyozó új kiállítási formának megfelelő szövegezési gyakorlatot. Kiállításainkat általában túlmagyaráztuk; a látvány egysége és tartalmassága helyett inkább a részletek alapos írásbeli kifejtésére törekedtünk. Nem tudtuk még, hogy a kiállítások látogatóit akkor nyerjük meg igazán, ha a lényegre szorító tömör emlékképeket adunk nekik táblákra írt értekezés-töredékek helyett.

Az idei ünnepi alkalomra a kiállítás kerete erősen kibővült: nem könyvkiadásunk vagy könyvtáraink fejlődését és eredményeit kellett külön-külön bemutatni, hanem a magyar könyv életének egészét a felszabadulás óta eltelt tizenöt év alatt. *A magyar könyv tizenöt éve* összefoglaló címhez kiegészítéssel hozzáfűződött a „könyvkiadás, könyvtárügy, könyvterjesztés” alcíme is. Ez magábanvéve is roppantul terjedelmes és sokrétű anyag, hát még ha távolabbi összefüggéseire is rá akarunk mutatni s ha az eleven élet közelségét érzékeltető, a látnivalók változatosságát növelő mozzanatokkal is élénkíteni szeretnők! A feladat tehát, amivel a rendezőknek meg kellett birkóznuk, egyáltalában nem volt könnyű. Igyekeztek azonban az eddigi kiállítások tapasztalatainak eredményeit hasznosítani s a szükségből, amennyire lehetett, erényt kovácsolni.

A jó kiállítás első feltétele, hogy a kiállítandó anyag kívánságai és a rendelkezésre álló hely lehetőségei találkozzanak, vagy legalábbis összehangolódjanak. Ez utóbbira most megvolt a lehetőség. A Múzeum díszterem hármastagolású csarnok: tágas, levegős, tetővilágítással is kiemelt közép-teréhez jobbról és balról egy-egy, oszlopokkal s mellvéddel határolt emelvény csatlakozik, amelyekre magából a tereméből vezet fel két-két lépcsősor. A kiállításra kerülő anyag szintén három, egymással szorosan összefüggő csoportra tagolódott: döntő többsége a könyvkiadásunk eredményeit bemutató könyvekből került ki, ehhez csatlakozott az az anyag, amellyel a könyvek felhasználásának, a tudományban, közművelődésben, nevelésben, a közlélek alakításában játszott szerepének útjait-módjait kellett bemutatni: tehát könyvtárügyünk és könyvterjesztésünk fejlődésének mozzanatai. Ez a szerencsés találkozás is azt sugalmazta, hogy a kiállítást a terem szellemével a lehető legnagyobb összhangban kell kialakítani. A helyszűke szükségzavú tömörségre intett: a kiállítás egyik főerénye így lett az epigrammatikus szűkszávúság. Az anyagból a legfontosabbat ragadta ki s ezt, nagyon kevés magyarázó szöveggel kísérve, magát engedte beszélni. Vendégfal s egyéb beépítés jóformán nem is volt a teremben; amire mégis szükség volt, feltűnés nélkül igyekezett belesimulni az uralkodó architektúra egységébe. A kiállítás elrendezésének alapelve is az arány és a szimmetria tisztelete volt. A terem tágas, nagyarányú középrészében az anyag legfontosabb mozzanatait emelte ki

látványos főhangsúlyokkal; a két oldalrészben a kiegészítő részlet-mozzاناتok találtak helyet.

A kiállítás főhangsúlyos helyén, a belépővel szembenálló főfalon, a könyvvel élő, olvasásba merült dolgozó, tanuló emberek néhány típusát felidéző nagyméretű fénykép-montázs előtt, a nemzeti könyvtárrá fejlesztett Országos Széchényi Könyvtár jövő otthonának: a budai várpalota nyugati szárnyának modellje állt. Beszédes jelkép: a magyar Akropoliszá alakuló Várhegy kimagasló helyére kerül nemzeti műveltségünk egyik legfontosabb erőssége. A képmontáztól jobbra és balra a következő adatok: 1938-ban 2650 könyvtár 1 650 000 kötetet, 1959-ben 19 000 könyvtár 34 000 000 kötetet adott kölcsön; az ország egy lakosa ma átlag 3,4 kötet könyvtári könyvet kölcsönöz. 1938-ban 8156 kiadvány jelent meg 17 272 000 példányban, 1959-ben 19 812 kiadvány 52 872 600 példányban; egy lakos ma átlag 50 Ft értékű könyvet vásárol. Az ilyenmódon kiemelt összefoglaló statisztikai adatokból egész sornyt lehetne jogos büszkeséggel említeni. A kiállítás rendezőit azonban ezen a téren is a meggondolt mértéktartás vezette: ha valahol, ezen a területen igaz a tétel: a kevés több lehet a soknál. Könyvkiadói, könyvterjesztési és könyvtári statisztikánk szépen fejlődik és nélkülözhetetlen segítőtje e területek irányítóinak; számengetegével azonban még a tájékozottabbakat is inkább zavarba ejti, mint vezeti. Az olyan kiállításokon, mint amilyen a szóbanforgó is, csak a fejlődés szép, eredményes menetét, a jelen feladatait s a jövő lehetőségeit van hivatva a legkiemelkedőbb adatokkal érzékeltetni. Az egyes szakterületek munkásai túlzottnak érezhetik a kiállítás statisztikai szűkszavúságát az érdeklődők azonban minden részletadatot megtalálhatnak azokban a jelentésekben, statisztikai kimutatásokban, amelyekből — főként könyvtáraink kiadványai közt — számos darabra felhívta a figyelmet a kiállítás.

A mennyiség nem minden. A kiállítás rendezői igyekeztek mindenki számára láthatóvá tenni, hogy a magyar könyv világában a mindenképpen figyelemre, helyenként feltétlen nagy elismerésre méltó mennyiségi növekedéssel együttjárt a minőségi, a tartalmi és formai fejlődés. A terem közepén felállított tárló és polc-sorokon könyvkiadásunk jogos büszkeségei foglalnak helyet: a legszebb magyar könyvek, idegennyelvű könyvkiadásunk értékes darabjai, a magyar és magyarra fordított szépirodalom művei, tudományos, ismeretterjesztő és ifjúsági irodalmunk izléses és tartalmas kiadványai. Nagy dolog, hogy az Olcsó Könyvtár heteként 60 000 példányban jelenik meg s hogy egyes kötetei túllépi a 150 000-es példányszámot. De még nagyobb dolog, hogy a sorozat főfeladata: harcolni a ponyva ellen, közkinccsé tenni a remekműveket, új híveket szerezni az értékes irodalomnak — hogy eddigi kötetei, amelyekhez olyan sikerült, jó kiállítású és olcsó sorozatok csatlakoznak, mint a Kincses Könyvek, a Diákkönyvtár, az Arany-könyvtár, lehetővé tették, hogy a magyar és a világirodalom főművei valóban ott lehessenek mindenki állandó kezeügyében. Nagy dolog volt az, hogy a kezdeti nehézségek után könyvkiadásunkban újra feltűntek a szép könyvek, hogy új életre támadt a bibliográfia, sőt külön kiadó foglalkozik az effajta igény kielégítésével. De még nagyobb dolog, hogy a legszebb könyvek évenként megrendezett versenyében nem csupán néhány száz példányban, inyencek számára készült könyvritkaságok indulnak, hanem — példány-

számuk és céljuk szerint — tömegkönyvek is. A kiállításra került igen változatos tárgyú és formájú könyvanyag azt bizonyítja, hogy a szép könyv ma már nem magános, fehér holló Magyarországon s hogy a világ nagy könyvszépségversenyein elnyert díjakat és kitüntetések egész könyvkiadásunk joggal érezheti a magáénak. A könyvkiadásunk kiemelkedő adatait összefoglaló táblák egyike bemutatja 1959. évi könyvtermelésünk megoszlását kiadványfajta és témakör szerint. Az adatok azt bizonyítják, hogy a megjelent munkák számát nem a brosúrák és aprónyomtatványok emelik magasra, hanem a terjedelemben is komoly könyvek s hogy könyvkiadásunk irányító szervei tartalmi vonatkozásban is jó arányérzékkel használják fel a lehetőségeket. Szépirodalom, szakirodalom, tudományos, ismeretterjesztő, ifjúsági és tankönyvek a maguk helyére kerülnek e számok tükrében is.

A kiállítás — említettem — könyvkiadásunk termékeit, a könyveket állítja a középbe. Fontos és sikerült újítása azonban, hogy megmutatja a könyv útját is azokhoz, akiknek készült. Könyvkiadásunkkal ugyanis együtt fejlődött könyvtárszervezetünk és könyvterjesztésünk. A terem baloldali fele könyvtárügyünknek van szentelve. Az elmúlt másfél évtizedben az első évek tétozásai, visszaesései után robbanásszerű gyorsasággal növekedett könyvtáraink száma, egyre határozottabbá vált szervezeti felépítésük s elevenebbé a bennük folyó élet. Az 1952-ben rendezett nagy kiállításnak nagyobbik részét méltán töltötték be a könyvtáraink munkáját, megszilárduló és lendületesen fejlődő hálózatait bemutató tárlók és táblázatok. Az elmúlt évek fejlődésének három fontos mozzanatát emeli ki a mostani kiállítás. Elsőül a szervezet mind számszerű, mind szerkezeti megerősödését, a munkaterületek világos elhatárolását, ami lehetővé tette az egyes területek munkájának elmélyülését, differenciálódását. Másodikul: a könyvtári munka szakmai színvonalának emelkedését, aminek egyik legfontosabb előfeltétele volt a könyvtártudomány és a könyvtári szervezeti kérdéseit módszeresen megvizsgáló testületek és intézmények felállítása, könyvtárosképzésünk egységes, tervszerű felépítése és kifejlesztése. Harmadikul: könyvtáraink munkájának modernizálását, könyvanyagának, feldolgozó módszereinek, közönségszolgálatának, használati eszközeinek, lehetőségeinek fejlődését. A bemutatott anyag persze megközelítően sem lehetett olyan teljes, mint az 1952-i kiállításé. A bennfentesebb szakember ezen a területen érezheti legfájdalmasabban a helyszűke következményét, az epigrammai tömörséget. A kiállítás rendezői igyekeztek mégis minden főmozzanatra legalább utalni. Nagy tudományos és szakkönyvtárainknak egy-egy jellegzetes vonását úgy emelték ki, hogy végül az egész terület képe kikerekedjék s legalább fő-típusokban megmutatkozzék a hozzájuk tartozó hálózatok élete is. Utaltak könyvtártudományunk és könyvtárosképzésünk fejlődésének főmozzanataira és feladataira. Külön területen mutatták be közművelődési könyvtárhálózatunk jellegzetes hordozóit, szerkezetét, eredményeit és nehézségeit. A látogatók mindenütt találnak egy-egy adatot, mozzanatot, amely a múltat idézve, utal a fejlődés kontrasztjaira s olyanokat is, melyek a jövő irányába mutatnak. A baloldali emelvénynek a terem főtere felé eső oldalán például három fülkét alakítottak ki. Az elsőben világhírű régi és ritka könyveink válogatott darabjait helyezték el: a könyvtárak muzeális feladataira utaltak ezek. A középső nagyobb fülkében egy modern, szabadpolcos kis mintakönyvtárt

állítottak fel, amelynek villám-felvilágosító szolgálatát felváltva látták el nagykönyvtáraink; mellette a raktározás legmodernebb formáját, a tömör raktározást bemutató guruló-vaspolcokat helyezték el. A harmadik fülkében a jövő könyvtárainak egész sor problémájára lehetett figyelmes a látogató: a könyvek megőrzésének, helyreállításának, konzerválásának modern módszereire, a modern technikai eljárásokkal készülő szöveg, hang, képrögzítések oly formáira, mint a film, hanglemez, magnetofon, mikrofilm, mikrokártya stb. A fülke körül voltak elhelyezve az ezek meghallgatásához, elolvasásához szükséges felszerelések; az emelvényen berendezett kis könyvtár-szalonban pedig a magnetofon-szalag meghallgatásához szükséges asztalok s telefon-készülékek mellé ülhetnek le a látogatók, hogy meghallgassák *Lenin, Gorkij, Móricz* Zsigmond, *Thomas Mann* hangját s *Vörösmarty, Petőfi*, meg *József Attila* műveinek kiváló művészi interpretációit, olyan színészek hangján, mint *Odry Árpád, Somlai Artur, Timár József*.

A kiállítás legkevésbé sikerült része volt könyvterjesztésünk fejlődésének bemutatása. Nyilván azért is, mert ezen a területen folyt le a legmélyrehatóbb átalakulás: a könyvkereskedések államosítása után szinte a semmiből kellett megteremtteni a mai, nehézségei és zökkenői ellenére is sikeresen működő szervezetet. Csak ennek a háttérnek felidézésével értékelhető helyesen az a tábla, amely kigyulladó színes lámpácskák növekvő csoportjaival tette látványossá azt a tényt, hogy 1950-ben 58 állami könyvesboltunk volt, 1960-ban pedig már 288. Ezek a számok önmagukban inkább elszomorítók, mint felemelők; sok minden hiányzik mellőlük, ami érthetővé, a be nem avatott néző számára is láthatóvá tenné azt a tényt, hogy Magyarországot ma az egy főre eső könyvvásárlás világviszonylatban is az első könyvfogyasztók közé emeli s azt a másikat, hogy a könyvvásárlók arányszámában egyre feljebb emelkedik a vidéki, a falusi lakosság. Könyvterjesztő vállalataink néhány tárlóban tetszetős és változatos propaganda-kiadvány-anyagot állítottak ki. Ez azt bizonyítja, hogy munkájuk e téren sokat fejlődött: kiadványaik ügyesek, hatásosak, sokkal színesebbek, mint régen. Nem adnak azonban semmiféle összbenyomást könyvterjesztésünk szerkezetéről: mozgásáról, életéről és eredményeiről. A könyvforgalom 1951-ben 143 millió kötetet tett ki; ez a szám 1952-ben 452 millióra növekedett. Oriási növekedés! Jó lett volna azonban látni, hogyan értük el ezt a páratlan eredményt, hogyan hatolt el könyvterjesztésünk az üzemekig, falvakig a dolgozó emberek otthonáig. Egy másik táblán látható ugyan könyvterjesztésünk szervezetének vázlatos képe s ez felhívja a figyelmet arra, hogy a könyvterjesztésnek nem egyetlen ütőere az állami könyvesbolt, vannak olyanok is, melyek az üzemi szervezetek, könyveskocsik, propagandisták stb. hálózatait táplálják. Ezeknek működéséről, hatásáról, eredményeiről azonban sajnos, alig mondott valamit a kiállítás.

Megéreztetett azonban valamit abból az új szellemből, amely könyvterjesztésünket valóban közelebb hozhatja a tömegekhez. A szabadpolcos mintakönyvtárral szemben, a jobboldali emelvénynek a terem főtere felé eső részén kis mintabolt nyert elhelyezést: ebben a legfrissebb kiadványokból válogathattak a vásárlók. Az utcai könyveskocsik kicsiben már megvalósítják az önkiszolgáló könyvkereskedések fő feladatát, azt, hogy a vásárló kezébe vehesse a könyvet, megbarátkozhassék velük. A jövő útja erre

vezet; azt hiszem, már csak néhány lépés, főként a vásárlók nevelésében elért némi eredmény választ el bennünket ettől. Az effajta kiállítás is figyelemre méltó szolgáltatokat tehet ennek az ügynek. Könyvkiadásunk sok szép, érdekes, vonzó darabja okosan összeválogatva s világosan tagolt rendben sorakozott fel a kiállítás nyílt polcain: mindenki könnyen megtalálhatta a tárgykört, amely iránt érdeklődik s nyugodtan kézbevehette a könyveket, amelyeket közelebből is szeretne szemügyre venni. Van ennek a kedves szabadságnak valami jó nevelőhatása is: a látogatók otthonosabban érzik magukat s jobban megbecsülik a közös kincset. Egyes darabokkal még személyesebb viszonyba is kerülhettek. A kiállítás egyik kedves ajándéka volt látogatóinak, hogy a kis könyvesboltban állandóan ott tartózkodott egy-egy író; aláírást adott könyveibe s szívesen elbeszélgetett az érdeklődőkkel.

A magyar könyv tizenöt éve figyelemre méltó kiállítás volt. Nem egy értékes tanulsággal szolgált a rendezőknek is. Újra bebizonyította, hogy ilyen alkalmakkor magát az anyagot kell szóra bírni: a rendező feladata, hogy elrendezze s nem az, hogy agyonmagyarazza a kiállításra kerülő tárgyakat. Főképpen, ha azok magukban is olyan változatosak és értékesek, mint ebben az esetben. Igen termékeny és helyes gondolat volt a magyar könyv ügyét a maga egészében áttekinteni: így még jobban megvilágosodott döntő jelentősége művelődésünk forradalmi átformálódásában. Sok tanulsággal szolgálhatott a kiállítás mind könyvkiadásunk, mind könyvtárügyünk, mind könyvterjesztésünk felelős irányítóinak és munkatársainak. Az ilyenféle ünnepi kiállításoknak nem a bíráló feladatuk, de azzal, hogy híven igyekeznek megmutatni a valóságot, felhívják a figyelmet egyes félhomályban, vagy kellő gondozás híján maradt területekre s azokra a feladatokra, amelyeknek megoldását megkívánja jövő fejlődésünk.

